

Fra Tidsskrift for psykisk helsearbeid, Universitetsforlaget, vol. 3 nr 2, 2006 ss 211-214.

Inger Beate Larsen:

Anm. Av: Wenche Blomberg: Christiania dollhus – mellom dårekista og asylet

Rapport til Norges forskningsråd
Institutt for kriminologi og rettssosiologi
Universitetet i Oslo 2005

Sentralt i Oslo, mellom Domkirken og Nybrua, ligger et stort, gammelt anstaltanlegg. Bygningene ble for lenge siden oppført med tanke på mennesker som ikke tilpasset seg samfunnet utenfor. Kriminolog Wenche Blomberg har lært stedet å kjenne ved hjelp av tilstedeværelse og dokumentergransking. Hun beskriver livet i dette anlegget i en rapport til Norges forskningsråd.

Blomberg redegjør for hvordan arbeidsanstalten Prinds Christian Augusts Minde grodde opp i løpet av 1800-tallet, som en del av byens fattigpleie. Arbeidsanstalten, som var en stiftelse, tok både i mot frivillige arbeidere og mennesker som ble tvunget til å oppholde seg der.

Etter hvert viste det seg at noen av menneskene ikke synes å tilpasse seg de krav og forventninger som arbeidsanstalten hadde. Disse forholdene førte til at det ble skilt ut en egen dollhusavdeling – Christiania Dollhus – i 1829. Rundt 1850 ble dollhuset oppgradert til asyl og om lag 50 år senere ble pasientene overført til Dikemark.

Målsettingen med rapporten er å gi et innblikk i anstalten som praksisfelt. Det innebærer med andre ord å bli kjent med arbeiderne, de sinnssyke og de ansatte gjennom tidene. Men det innebærer også å få innblikk i de aktiviteter som foregikk i arbeidsanstalten og etter hvert i dollhuset og asylet.

Hovedfokus for rapporten er dollhuset.

For å beskrive dette praksisfeltet har Wenche Blomberg gått til flere kilder. Hun bygger rapporten på *Prinsippene for Anstalten* fra 1818 som viser hvordan stifterne mente at arbeidsanstalten burde innrettes. *Kopiboka* (1829-1841) inneholder bl. a Forstander Ytterborgs forslag til opprettelsen av et dollhus i arbeidsanstalten. Blomberg viser i tillegg til *Regulativ for Christiania Byes Sindssyge-Asyl, approberet ved kongelig Resolusjon af 17de Mai 1850* om hvordan lokalene er, hvem som ansettes og hva den syke skal beskjeftiges med. Her kan man også lese et detaljert tjenestereglement. Blomberg bygger også rapporten på journaler fra midten av 1800-tallet – med andre ord fra den tiden hvor dollhuset ble oppgradert til asyl. Utdrag fra kildene finnes som vedlegg til rapporten. Hele kopiboka er transkribert og tilgjengelig på Oslo byarkivs hjemmesider (<http://www.byarkivet.oslo.kommune.no/article57317-961.html>).

Blomberg sier noe om dette praksisfeltet ved å beskrive bygningene, menneskene og hva som foregikk menneskene imellom.

Da bygningene eksisterer den dag i dag, får man et godt innblikk i praksisens naturlige og materielle kontekst – beliggenheten og bygningsmassen. Et fotografi på forsiden av rapporten viser en bindingsverkbygning, og en tegning viser anlegget med bl. a fabrikkbygning, kirkefløy, vaskeri og etter hvert dollhus. Vi kan også lese at tvangsarbeiderne sov på halmmadrasser og fikk utdelt to lakener og et teppe hver. Rapporten beskriver i tillegg kostholdet på den tiden, og man får innblikk i hvordan kvinner, menn og barn arbeidet i ulike rom. Tvangsarbeiderne bodde på arbeidsanstalten mens de frivillige bodde hjemme.

Arbeidsanstalten skulle være markedstilpasset og besto av spinning for det militære og drevplukking (opptrevling av gammelt tauverk) til skipsverftene. I tillegg solgte de frukt og bær fra anstaltens hage. Arbeiderne var billig arbeidskraft. Tvangsarbeidere som bodde på anstalten ble avregnet kost og losji. Rapporten viser hvordan anstalten var preget av et økonomisk system hvor lønnsomhet var målet. Anstalten var med andre ord et lite produksjonssamfunn. Blomberg beskriver de innsatte som økonomiske objekter, og bygger dette på nøye opptegnede regnskaper som er bevart. Her kan man få rede på hvem som betalte for den enkelte pasient og hvor mye den enkelte selv klarte å tjene inn ved å arbeide.

Forstander Ytterberg gir i 1829 en detaljert beskrivelse av hvordan dollhuset kan innlemmes i arbeidsanstalten ved å flytte vegger, trapper og liknende. Og han argumenterer med at disse endringene innebærer få omkostninger. Han foreslår også å gå til innkjøp av fire tvangstrøyer. Dette var starten på Christiania dollhus.

I Ytterbergs planer om dollhus viser han til en opptelling av arbeidsanstaltens sinnssvake. Han fant 12 personer som beskrives med ord som "sindsvag", "savner Fornuftens Brug", "berøvet Fornuftens brug" og "wanwittig". Argumentene for å lage egnede rom for de sinnssvake var kostnadsbesparelser for kommunen.

Vi får høre at fram til Sinnssykeloven av 1848 var klientellet betegnet som *fattige*, og med den nye loven ble de *gale*. Blomberg hevder at det var denne endringen som skilte ut gruppen som en egen medisinsk kategori, men samtidig som klientellet ble innbrakt etter henvisning fra lege fortsatte fattigkommisjonene også å beslutte innleggelse. I rapporten stifter vi også nærmere bekjentskap med noen av de sinnssvake gjennom Dedderikkes historie. Dedderikke var en kvinne som fikk oppleve mange grader av utstøting. Hun kom fra samfunnet ute til arbeidsanstalten, fra anstalten til dollhuset og fra dollhuset til bortsetting på landet. Dedderikke gjorde ikke nytte for seg, og kunne ikke være i anstalten, men en del av argumentasjonen var at landlig luft ville kunne hjelpe henne. Og hvem vet – kanskje det hjalp? Noen av de sinnssyke var i anstalten til de døde, andre ble sendt bort slik som Dedderikke og noen ble utskrevet som helbredet.

Ved oppstarten av anstalten ble de innsatte betraktet som en gruppe. Rundt 1829 fikk de et *signalement*, og senere ble den *medisinske journalen* innført. I journalnotater fra 1849 – 1851 fikk de *diagnoser*. Her møter vi flere ulike pasienter som tekst. Vi kan eksempelvis lese om Anne Marie Halvorsdatter og Hans Andreas Taarvig, begge med diagnosen *Mania*. Førstnevnte var arvelig belastet, sistnevnte ble syk på grunn av en skrekkelig opplevelse. Vi treffer pasienter som behandles med opium og engelsk salt. Noen av dem rømmer, noen helbredes og noen forblir uforandret til de dør i institusjonen.

I dollhuset var der ansatt lege, forstander og oppassere. Ansatte i asylet var lege, inspektør, kasserer/regnskapsfører, sygevoktere og tjenestepige i følge tjenestereglement fra 1850, som er å finne som vedlegg til rapporten. I tillegg hadde markante skikkelser på den tiden innflytelse på asylet – det gjaldt legene Winge og Major. I tjenestereglementet presiseres tydelig hvilket ansvar de ulike faggruppene har bortsett fra Wingses og Majors. Om de andre ansatte levde opp til dette ansvaret blir en annen sak.

Gjennom skriftlige kilder som gir innsikt i innkreving av betaling fra fattikommisjoner og privatpersoner for kost og losji, kur og pleie, får man noen stikkord for anstaltens indre liv. Blomberg sier at det er vanskelig å se at det som foregikk i arbeidsanstalten var særlig forskjellig fra livet i dollhuset. Hva kuren og pleien består i er heller ikke lett å danne seg bilder av. Blomberg påpeker at det i dollhusets første år ikke er et ord om behandling mot galskap. Samtidig beskriver hun hvordan legen på den tiden, dr. Døderlein, brukte klyster, avføringsmidler, vanddrivende midler og årelating for å bukt med galskapen. Han var inspirert av Rikshospitalets metoder. Senere starter Winge med opium og vannkurer. Det blir også antydning at de sinnssyke som evnet, deltok i daglige gjøremål. Dette kan forstås som utnyttelse, men også som en gjennomtenkt behandlingsmetode. Noe av pleien kan tolkes gjennom dokumentert innkjøp av lusekammer og terpentin.

Winge var den legen som gikk i bresjen for vitenskapeliggjøringen av psykiatrien som egen spesialitet. Han fikk derfor rett til å dissekere alle som døde i anstalten som et ledd i å finne årsaksforklaringer.

Rapporten til forskningsrådet gir et godt innblikk i modernitetens inntog i det norske samfunn. Mennesker som ikke passet inn, fikk et sted å være. I begynnelsen huset stedet et sammensurium av arbeidsskye, fattige og gale som fikk hjelp – eller ble vaktet på – av lekmenn. Etter hvert ble det gjort forsøk på å rydde opp i dette sammensuriet. Dollhuset ble etablert og de gale ble skilt ut som annerledes og etter hvert sinnssyke. Dette utgjorde også overgangen til en medisinsk praksis med legen som overordnet. Med legen som fremste ekspert fikk til sist Christiania dollhus status som asyl.

Selv om Blomberg problematiserer tolkninger av normative skrifter og fremhever at det derfor er vanskelig å si noe om praksisen, kunne det likevel vært av interesse at selve rapporten presenterte noen flere eksempler på hva som foregikk i dollhuset. Ved å se på tegningene av anlegget ser man for

eksempel en kirke. Refleksjoner om kirkens betydning for datidens praksis kunne vært av interesse. Likeledes hadde refleksjoner omkring betydningen av ansattes væremåter, som man kan lese om i tjenestereglementet, vært noe å løfte frem i en slik rapport.

Blomberg vektlegger å rapportere det som kan dokumenteres. På den måten får vi viktig kunnskap om Christiania dollhus. Men samtidig som forskeren presiserer at hun ikke vil tolke normative kilder som om de omhandler det reelle liv, tolker hun likevel kildene inn i en kunnskap, makt og disiplineringsramme og beskriver praksisen i anstalten i lys av disse rammene. Akkurat dette virker noe motsetningsfullt. Samtidig gir hun leserne et godt innblikk i kildene via vedleggene, og det blir derfor mulig for leserne å gjøre sine egne fortolkninger.

Når det gjelder lesbarhet krever det i deler av rapporten stor konsentrasjon for å få oversikt over om Blomberg beskriver arbeidsanstalten, dollhuset eller andre dollhus. Det er også vanskelig å forstå Wings og Majors ansvarsområder i forhold til Christiania dollhus. Rapporten kunne med fordel presisert forholdet de ulike institusjonene imellom, og tydeliggjort de to legens ansvar. Uklarhetene kan handle om at jeg ikke har lest rapporten grundig nok, eller at det som foregikk den gangen var såpass uklart at det blir feil å forsøke å gjøre det tydelig.

Til sist gjenstår det å anbefale rapporten til alle som har et forhold til psykisk lidende mennesker. Noen lesere vil kanskje mene at det er godt at verden har gått framover, og dermed sette pris på de endringer som har funnet sted i psykiatrien siden Christiania dollhus ble et faktum tidlig på 1800-tallet. Andre vil finne ut hvor underlig det er at forskjellene ikke er større. Uansett vil rapporten bidra viktige dialoger om kunnskapsgrunnlaget i våre psykiatriske institusjoner i dag.